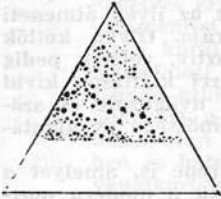

„Verseinek gyökere-törzse: a gondolat”

Ady hazai német visszhangjából

A romániai német irodalomtörténetírásban általánosan elfogadott tény, hogy a modern korszak kezdetét egy század eleji folyóirat megindítása jelzi. Adolf Meschendörfer (1877—1963) brassói író, publicista, igazgató-tanár, aki már a század első éveiben „Modern könyvtár”-sorozatot indít, és művelődéspártoló egyesületet alapít, majd (nyomatásban is megjelent) előadássorozatban harcol az elszigetelődést, távlattalan múltba fordulást eredményező, érzelmes-idillikus „Heimatkunst” meghaladásáért, 1907 őszétől kezdve — 1914-ig, a világháború kitöréséig — kéthetenként megjelenő művelődési folyóiratot ad ki Brassóban *Die Karpathen* címmel. Egyik programadó cikkében világosan látja a lap célját: „...hírt adni a németek, magyarok és románok kultúrájáról. [...] megmutatni, hogy ezek a népek mit hoztak létre a múltban, s mit hoznak létre ma, de ismertté tenni nálunk azt is, ami kiemelkedik a külföld (mégpedig Németország és Ausztria) művelődési értékei közül.” Am a szerkesztő nemcsak azt tudja, hogy *mit* kell közölnie, hanem azt is, *hogyan* lehet általában a korszerűség színvonalára emelkedni: szerinte ez úgy érhető el, ha „minden szellemi kincsünket az idő magaslatára emeljük. Ha nem járunk sántikálva az újítások nyomában, hanem a konkurrenséknél gyorsabban aknázunk ki őket; ha modern újságokat és folyóiratokat, modern iskolákat, modern bankokat, modern kereskedőket és iparosokat, modern tudósokat, modern népnevelőket, s ráadásul modern költőket, művészeket és építészeket mutathatunk fel.” Ezért a folyóirat fő feladatvállalása: „Ismét megrohanjuk a várakat, s bálványokat döntünk le, kiporoljuk a parókáját s levágjuk a copfját mindazoknak, akik a múlt századból átmentették őket. A *saját* szemünkkel akarunk látni, s ellenőrizni a régi értékeket, még átvételük előtt; utáljuk a sablonokat, és becsljük az eredetiséget, szűzföldet törünk fel és a jövő felé vivő vezérek után kutatunk. Nem feledjük, hogy most vagyunk születésben, s ezért tiszteletteljesen lapozunk apáink könyveiben, hogy megtanuljuk, hogyan *nem* szabad ma cselekednünk.”

Meschendörfer több írásából idéztünk, hogy a bennünket közelebről érdeklő területen, a folyóirat és a magyar irodalom kapcsolata vonatkozásában is teljesen világossá váljék, miért fordult a szerkesztő — és néhány közeli munkatársa — olyan előszeretettel a korabeli haladó irodalom alkotásai felé. Persze, teret szentel a klasszikusoknak (Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai) és a magyar népköltészetnek (Kriszta, székely és csángó népmesék, népdalok) is, de már a megjelenés első éveitől kezdve fordításokban, tanulmányokban, könyvismertetésekben mutatja be a kor olyan nagyjait, mint Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és — különös súllyal — Ady Endre.

1909 nyarán jelenik meg az első Ady-vers (*Nem jön senki*) Hermann Roth fordításában, majd két év múlva egész csokor következik: *Havasok és Riviéra*, *Proletár fiú verse*, *Egy régi-régi fűz*, *A magyar Messiások* — Eduard Schullerus, és *Rózsáliget a pusztán*, *A tizéves Éva*, *Szelid esti imádság* — Egon Hajek tolmácsolásában. Ismerteti a folyóirat a *Szeretném*, *ha szeretném* című kötetet, mindjárt a megjelenése után (a recenziens rövid, érdekes párhuzamot von a csaknem egyidőben indult *Nyugat* és *Die Karpathen* között), s az *Igy is történhetik* című novellaválogatást. De ezeken túlmenően a szokásostól eltérő terjedelmű elemző tanulmány jelenik meg 1911 májusában Ady Endre költészetéről, s ebben a szerző, Veigelsberg Emma* éles meglátással — s nem egy megállapításában máig ható érvénnyel — elemzi e líra sajátos vonásait. Úgy gondoljuk, nem érdektelen megtudni, hogyan ismerhette meg több mint hat és fél évtizeddel ezelőtt a magyar költészet iránt érdeklődő hazai német olvasó a lírikus Adyt:

* Ignatus (Veigelsberg Hugó) Budapesten élő nővére volt, aki a magyar irodalmi lexikonokban nem szerepel, csupán egyetlen szöveggyűjtemény említi — erdélyi szász íróként!

Valahányszor Magyarországon új, életképes irodalmi irányzat lépett porondra, hogy felvegye a harcot idejétműit elődjével, mindig valamely poéta nevét írta először zászlajára, s mindig verseknek kellett megnyitniok az új korszak szívét.

Nem nehéz kitalálni ennek a szüntelenül ismétlődő jelenségnek az okát. A lázadás a létezővel szemben, a helyért folytatott küzdelem, annak szándéka és tudata, hogy az elődöknél jobbat hoznak létre, természetszerűen hangos elégedetlenséghez, lázadózáshoz s az újítók és harcosok mindennemű túlhajtásához kell hogy vezessen. Am az egyetlen irodalmi műfaj, amelyben ez a fellépés alkalmas talajra talál, a líra, éspedig csupán az ilyen átmeneti korokban élő, bizonyos szerencsés temperamentumok lírája. Olyan költők számíthatók ide, akiknek az egyénisége és alkata szuggesztív, verseik pedig frissek, sosem hallottak, meglepetésszerűek. S akik a harci kiáltáson kívül tettekre is képesek, mivel a költő gazdagságának le kell nyűgöznie és szövetségeseikként meg kell tartania mindazokat, akiket különösége és alkotának agitatív jellege vonzott.

Ilyen költő Ady Endre, s ennek megfelelő az a szerepe is, amelyet a magyar irodalom történetében betölt. Ő úttörője volt annak a modern mozgalomnak, amely véget vetett a hazafias dítirambusok, a primitív, hamisan csengő szerelmi dalok, az à la bohème, művészi tudatosság nélkül összefércelt novellák és más műfajok hasonló termékei sokáig tartó, szinte véget nem érő virágkorának. Ott, ahol elhasznált szavak, semmitmondó jelzők feledtették el az olvasást, újszerű ritmusok sodró lendületével kellett a vonakodót arra készíteni, hogy újra megpróbálkozzék az olvasással. A magyar irodalomnak ebben a legújabb szakaszában, amelyről beszélünk, Ady Endre ritmusai gondoskodtak erről, s kortársai az ő révén tanulták meg ama többi modern költőt is olvasni, aki fellépésében csöndesebb, kevésbé hatásos és kevésbé feltűnő.

Most már bizonyos mértékben arrivé, a nevét ismerik, verseit olvassák, megszokták őket, s nem csupán a harci kiáltás hallatszik ki belőlük; ha ma olvassuk és elemezzük őket, akkor már nem vagyunk kitéve a minden eredeti egyéniséggel szemben megnyilvánuló pártfogásnak és reménytelen elfogultságnak, tehát objektívebben és pártatlanabban láthatjuk el kritikai tisztúntket.

Az Adyban rejlő nagymértékű szuggesztivitás forrásának neveztük azt a jellemző magatartását, mely a fellépésekor országszerte honos attitűdökkel a legélesebb ellentétbe került, s feltétlenül feltűnést kellett keltenie. Ha azonban ez volna e versek szuggesztivitásának egyetlen forrása, akkor jelentőségük csak időleges, történelmi jellegű lenne, s nem lehetne közük a művészet maradó alkotásaihoz. De itt nincs ilyesmiről szó. Az erőteljesen hangsúlyozott sajátlagosság Ady sikereinek nem egyetlen, s noha sekélyebb, ugyanakkor legbővebb forrása.

Ha szélességében leginkább a szenzáció dolgozott Ady javára, mélységében túlnyomórészt képteremtő ereje hatott, az a meghökkentő adottság, amellyel gondolatokat és érzelmeket hús-vér valósággá, helyzeté és mozgássá változtat, olyan víziókká, amelyek konkrét tartalmukon túl grandiózus természeti és életmegnyilvánulásokként rejtett bölcsességek és megoldások sejtelméit derengtetik fel, mély áhitattal töltenek el, s az emberi lélek mélységeiből felszállva hatalmas erővel és eredetiséggel mintegy mítoszokként hatnak. „...minden verse vallásos vers — írta Ady Endre könyveiről az esszéista Lukács György. — Ha egészen röviden akarám formulálni azt, ami a legmélyebben közös valamennyiben, azt kellene mondanom: vallásos versek, egy nagy misztikus, vallásos érzés kiáradása mindenféle és mindenhová. Egy olyan erős vallásos potencia, egy oly végtelenül heves megkívánása a vallásnak van itt, hogy mitológia lesz ezeknek a verseknek a világában mindenből, Isten vagy ördög az élet minden megnyilvánulásából, zoltár minden versből, ami róluk íródott. Mitológia lesz az egész életből Ady verseiben. Egy egészen új magyar mitológia jött létre már a magyar versekben is.“ És valóban, sok Ady-motívum és -kép ered a kortársai lelkeben kifejezésre váró érzések mélyéről, úgyhogy egy egész sereg könnyen lelkesedő és önállóság híján levő költő nem tudott ellenállni, s ezentúl Ady mintájára, Ady motívumaival és szóhasználatával írta verseit. Az epigonokat általában kevés elismerés illeti, ám be kell vallani, hogy ezek többnyire becsületemberek, akik — ha valami jobban tetszik nekik, mint a sajátjuk — fölöttébb következetesen járnak el. Mindenestre egy költő tagadhatlan

egyéniségét és hatását a legkönnyebben (s általában helyesen) epigonjai száma és értéke alapján lehet megítélni. És sokan közülük valószínűleg nem is tagadná függőségüket, ha az „epigon” szónak nem volna oly rossz csengése.

Mindezek után eléggé különösnek hathat, ha azt mondjuk, hogy Ady lírája voltaképpen gondolati líra. Semmilyen indulatnak nem adja oda teljesen önmagát; mindig észlelhető bizonyos szemlélődő tartózkodás. Gyakran csak egy érzésszakra villan fel; de megvan az az adottsága, hogy mindazt, ami bensőjében végbemegy, illetve végbemehet, való ténnyé válása után is követni képes, mégpedig következetesen megőrizve az érzelemnek ama nyomait, amelyeket sodró ritmusaiban s a valóban nagyon mozgalmal és eseménydús életének leggazdagabb pillanataira való emlékezés révén a szenvedélyes érzések árnyalataiként tud visszaadni. De mindig felfedezhető, hogy valamennyi vers gyökere-törzse tulajdonképpen a gondolat, bármennyire is fonja körül az érzelem sűrű repkénye. Különben a nagy lírikusok, akiknek megadatott az érett férfikor, egyetlen korszakban sem voltak fegyelmezetlen, csupán szubjektív érzelem- és percemberkéek, s ha az önmagukkal való foglalkozást a szubjektivitás jeleként foghatjuk is fel, ezzel ellentétben egész bizonyosan az objektivitás jelét kell látnunk önmaguk alapos megfigyelésében és határozott elfordulásukban minden előítélettől, amikor saját magukra vonatkozó kemény igazságokról van szó.

Ami most már Ady témáit illeti, ezek ritka, manapság csaknem felületeségnek tűnő sokoldalúságot mutatnak; nála a mindenből részt vállaló ember sosem rejtezik a magának legmegfelelőbbet céltudatosan alakító költő mögé. Megírta a szerelmi dalok változatos formáit; az első ifjúi fellángolásra éppoly eredeti és nyersen-őszinte hangokat talált, mint az élete delére érkező férfi gyönyörére és a csúcsról lefelé haladó ember még mindig erotikus örömeire boldog jövőjű lánykák láttán. Ritmusai szocialista eszméket is hordoztak; ezenkívül vannak versei, amelyekben megszólal a nyakasan kevély magyar vidéki nemesség, amelyhez különben ő is tartozik. Vallásos költeményei tántoríthatatlan, hívő istenkeresőnek mutatják. Kevés csöndes hangulati dalt írt, de legjobb munkái közé tartoznak azok, amelyekben a beteges fáradtság után hirtelen friss életöröm jelentkezik, s az életet lelkesedéssel telve, pompásan pogány erőtől duzzadóan igenli. Önmagával való foglalkozásának oly sok árnyalata van, hogy egyetlen, korlátozott terjedelmű írásban nem lehet kimeríteni őket; a határ, amely ezeket a verseket a szerelmes versektől elválasztja, nehezen húzható meg, mivel szerelmi dalai is kifejezetten öntükrözések, s gyakran a szerelemtől független érzésről szólnak. Meghökkenítő módon világítja meg a legbonyolultabb érzelmeket nagy tömörítő erűjű és szemléletességű, mély értelmet hordozó szimbólumokkal, valósággal feloldódik képeiben, s az ábrázolás hatásos hangjait üti meg. Újabbán sikeresen kísérletezik a kuruc-motívummal is; ez a téma természetesen rendkívül fekszik a lázadó Adynak. A halál is sokat foglalkoztatta; legújabb verseiben, amelyek még nem jeleznek megtorpanást, ismét filozófiai témákhoz fordul.

Nyelvművészetének külön fejezetet kell szentelni. Felmérhetetlen jelentőségű volt a kortárs magyar irodalom számára, és nagyon kevés ama modern magyar írók száma, akik tagadhatnák, hogy hasznosították mindazt, amit Ady a magyar nyelv újjászületéséért tett. Függetlenül attól, hogy továbbjut-e vagy sem, az Adytól megtett lépés az egyenesirányú fejlődés vonalában van, s utána mindenkinek meg kell tennie. Persze, hiú vállalkozás volna Ady nyelvét behatóan elemezni azok számára, akik őt nem olvashatják eredetiben. De értéke enélkül is fölmérhető. Mert ő teljes ember, aki megérteti merte és megértetni tudta önmagát, s jobb megértése végett minden emberbe bátran belevágott. Olyan ember, akiben megvan a művész szeretetre-méltó és imponáló temperamentuma, valamint a tudós látnok pompás gesztusa, aki a távolba világos kitekintést, a mélységbe pedig világos betekintést szerzett. S ugyanakkor a vizuális képzelet csodálatos tulajdonságaival megáldott ember: becsületos és költő.

Befejezésül csak annyit: ne feledjük, hogy ez az írás akkor jelent meg, amikor még javában dúlt a harc Ady körül, hívek és ellenségek csaptak össze, pró és kontra érvek özönét zúdítva egymásra. E csatazaj hullámai nem jutottak el a távoli Brassóba, s a német olvasó csupán arról értesült, hogy új csillag jelent meg a magyar irodalom egén — Ady Endre. Aki két csodálatos tulajdonsággal megáldott ember: becsületos és költő.